

Вивчення особистісних передумов САМОРЕАЛІЗАЦІЇ у науково–технічній ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджуються особистісні відмінності у розвитку і самореалізації фахівців в умовах науково-технічної діяльності; визначено зміст самореалізації особистості у науково-технічній діяльності. З досвідом фахівець все більшою мірою здобуває риси суб'єкта життєдіяльності, для якого характерна актуалізація потреб оволодіння і привласнення ситуацій, а через вміння їх передбачати і регулювати усе більше зростає й можливість усвідомлення того, що постійне зіставлення внутрішнього і зовнішнього, себе та інших, реального й ілюзорного, є умовою розробки конструктивних технологій життєздійснення, реалізації себе як професіонала.

Ключові слова: науково-технічна діяльність, професіоналізм, саморозвиток, самореалізація, особистісна зрілість, професійна самореалізація.

В статье исследуются личностные различия в развитии и самореализации специалистов в условиях научно-технической деятельности; определены личностные составляющие самореализации специалиста в научно-технической деятельности. С опытом специалист все большей степени приобретает черты субъекта жизнедеятельности, для которого характерна актуализация потребностей овладения и присвоения ситуаций, а через умение предвидеть и регулировать происходящее, все более возрастает возможность осознания того, что постоянное сопоставления внутреннего и внешнего, себя и других, реального и иллюзорного, является условием разработки конструктивных технологий реализации себя как профессионала.

Ключевые слова: научно-техническая деятельность, профессионализм, саморазвитие, самореализация, личностная зрелость, профессиональная самореализация.

Основним змістом самореалізації особистості у науково-технічній сфері є її конструктивна діяльність в різних соціальних практиках. Якщо до початку включення особи в активну професійну діяльність вона увійшла в перший період зрілості і в неї сформована потреба у самореалізації, то соціальні і технічні вимоги сприймаються нею адекватно і активно. Кожна нова вимога чи новація в діяльності не сприймаються фахівцем хворобливо і емоційно, не

породжують стану невпевненості в собі. Фахівець здатен змінити спосіб дії, зберігаючи внутрішні сенси і орієнтири. Технічна діяльність починається з того, що інженер конструює із заданих умов задачі (а не приймає вже заздалегідь підготовлені), розглядає певні характеристики як дані, інші як шукані, виявляє проблему, яка породжується співвідношенням цілей і даних, визначає придатні або непридатні засоби для їх досягнення та розробляє конструктивне рішення.

Психологічний аналіз вищих форм професіоналізму доводить, що в різних видах труда для натхненної продуктивної праці необхідні характеристики фахівця як суб'єкта діяльності не лише в удосконаленні виробничого процесу або для творчого розвитку ідей, а і для “максимальної самореалізації своїх можливостей в професійній діяльності” [5, с.51], йдеться про повну реалізацію самої особистості: її потреб, установок, цінностей, ідеалів. Сміслом життя такої особистості є ідея, яка містить в собі мету життя людини, яка була нею привласнена, і стала для неї цінністю надзвичайно високого порядку [5, с.15].

Становлення професіонала є неперервним процесом проектування особистістю себе, в якому можна виділити три послідовні базові стадії психологічної перебудови особистості: самовизначення, самовираження і самореалізацію [6]. Окрім діалектики перериваного і неперерваного, в життєдіяльності людини є діалектика змін, збереження і розвитку. В межах виробничих відносин постійно необхідно зазначати змінюється чи залишається без змін особистість в умовах суттєвої мінливості обставин її життєдіяльності, що відбуваються незалежно від неї, і як вона змінюється, змінюючи обставини свого життя. Отже, особистість може реалізовуватися, скоріше відтворюватися, в єдності з умовами свого життя, незалежними від неї засобами, одночасно вона може самостійно діяти, мислити, відчувати. **Мета дослідження** – розкрити особистісні відмінності у розвитку і самореалізації фахівців в умовах науково-технічної діяльності.

Для вченого життя в науці складається з інтересу, захопленості, задоволення і нових досягнень. Проте, науково-технічна діяльність може бути і складовою певного способу життя, який визначається самою особистістю. Особистість, за таких умов, може досягати результатів, не запланованих заздалегідь, іноді, шляхом наслідування. Але, щоб особистісний розвиток не уповільнювався, кожному необхідна певна стабільність і передбачуваність, які стають міцною основою для кроку вперед. Тобто особистість в своїй діяльності враховує закономірності часу, суспільні вимоги, активно

здійснює себе і самостійно реалізовує виробничі вимоги. Особистісний інтерпретаційний комплекс розширюється протягом життя людини, характеризується полімодальністю, бо відтворює сукупність оцінок, суджень, настанов, які формуються шляхом суб'єктивних узагальнень [3].

Аналізуючи структуру загальної здатності особистості до розвитку, Л.І.Анциферова виділяє три окремі складові: здатність утримувати і зберігати позитивний досвід, акумулювати результати розвитку; здатність актуалізувати зміст своєї свідомості, відзначитись сенситивністю до випадкових, неочікуваних результатів минулої діяльності; здатність до творення нового в собі і світі, постійно розширюючи сферу потенційного[2].

В дослідженнях К.О.Абульханової-Славської доводиться залежність життєдіяльності, її прискорення чи уповільнення, інтенсивності чи екстенсивності, від самої особистості. Розвиток особистості – це збільшення її можливостей, посилення здатностей особистості до розв'язання професійних і буттєвих проблем [1].

Для характеристики процесу самореалізації особистості також важливо залучити поняття особистісної зрілості. Особистісна зрілість виявляється, зокрема, в умінні пропорційно актуальним задачам витрачати можливості і сили. Зріла особистість може сама формувати ситуації, задавати стиль спілкування, впливати на оточуючих, вона має певну внутрішню логіку, через яку щось приймається, щось перетворюється, а щось відкидається через невідповідність однієї з особистісних вимог. Така гармонія в діяльності професіонала досягається не простим складанням чи перебором, а за рахунок постійного узгодження всіх координат, завдяки цілеспрямованій конструктивній активності особистості.

Ще однією важливою умовою самореалізації людини багато вчених (О.Г. Асмолов, Г.О.Балл, Б.С. Братусь, Д.О. Леонтьєв, Р.Мей, А.О. Реан, В.І. Слободчиков, В. Франкл) вважають відповідальність особистості. Чим вищий рівень особистісної свободи і відповідальності індивіда, тим більшою мірою він є суб'єктом власної діяльності. Як суб'єкт власних вчинків фахівець має діяти свідомо і з урахуванням переживань і дій інших людей, норм суспільної моралі, усвідомлювати відповідальність перед суспільством за результати досліджень.

На стадії самореалізації формується життєва філософія особи в цілому, усвідомлюється сенс життя, що сприяє досягненню професійної майстерності і творчої самореалізації. На нашу думку, самореалізація особистості починається раніше з її готовності до змін і цілеспрямованих адекватних дій для досягнення мети. Кожна

спроба змінити свою діяльність формує новий рефлексивний досвід, який сприяє розвитку особистості в цілому і в професійній сфері зокрема. Розвиток через аналіз і зміну особистісної сфери студента чи фахівця сприятиме його конкурентоспроможності, адекватному сприйманню ситуації, здатності мобілізувати когнітивні ресурси, поведінкову активність для управління ситуацією задля досягнення мети. Такому розвитку, на нашу думку, і сприяє соціально-психологічна робота з фахівцями університету.

В ході емпіричного дослідження ми вивчали: які особистісні властивості вважають важливими передумовами самореалізації викладачі, науковці та інженерний персонал технічного вишу. В дослідженні брали участь фахівці зі стажем роботи від 5-ти до 40 і вище років: професори, доценти, інженери, асистенти, завідувачі лабораторіями Донецького національного технічного університету. Були проведені бесіди і стандартизовані опитування для з'ясування особистих думок щодо власних передумов самореалізації у професійній діяльності. За рівнем самореалізації (до уваги бралися як опосередковані ознаки, так і стандартизована методика "Самоал") досліджувані були поділені на три групи з низькою, середньою і високою потребою у самореалізації, кожна з цих груп відповідно була поділена ще на дві підгрупи за ознакою стажу: до 15 років, до 20 років і більше.

Вміст своїх вільних відповідей учасники дослідження фіксували в бланках або на папері. Ця інформація була піддана стандартній процедурі аналізу з визначенням частоти, з якою учасники дослідження обирали ті чи інші властивості. У результаті класифікації змісту відповідей нами був сформований перелік особистісних властивостей, що домінували в досліджуваних групах із зазначенням частоти їх згадки. Оскільки учасники не були обмежені в числі названих властивостей, загальна кількість згадувань перевищує 100%.

У групі з низьким рівнем самореалізації і стажем до 15 років найбільша кількість виборів була така: вміння організувати час (11/0,42), відповідальність (8/0,3), саморегуляція (6/0,23), самооцінка (4/0,15), особистісна зрілість (3/0,1). У групі з низьким рівнем самореалізації і стажем до 20 років і більше – вміння організувати час (18/0,27), відповідальність (14/0,21), вміння розв'язувати протиріччя (13/0,19), самооцінка (12/0,18), саморегуляція (9/0,13), діалогічність мислення і особистісна зрілість (6/0,09).

У групі з середнім рівнем самореалізації і стажем до 15 років найбільша кількість виборів така: була у вміння організувати час (17/0,49), відповідальність (11/0,31), особистісна зрілість (9/0,26), вміння розв'язувати протиріччя (6/0,17), самооцінка (5/

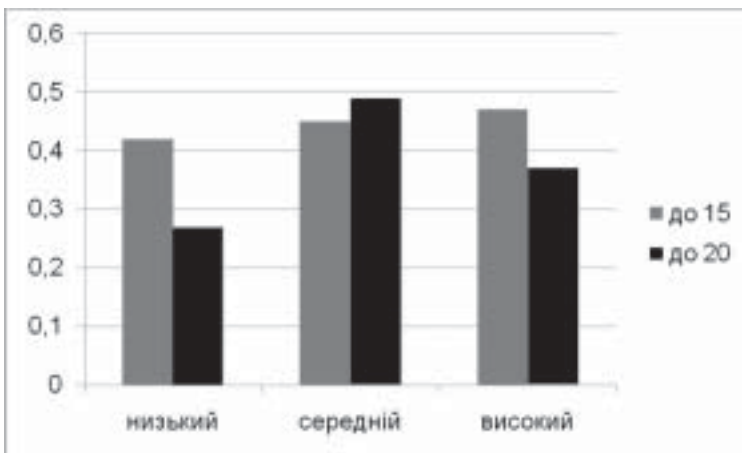
0,14), саморегуляція (3/0,08). У групі з середнім рівнем самореалізації і стажем до 20 років і більше – вміння організувати час (24/0,49), відповідальність (17/0,35), саморегуляція (12/0,24), вміння розв’язувати протиріччя і особистісна зрілість (9/0,18), самооцінка (7/0,14), діалогічність мислення (6/0,12).

У групі з високим рівнем самореалізації і стажем до 15 років найбільша кількість виборів була така: вміння організувати час (18/0,47), відповідальність (13/0,34), самооцінка (8/0,21), саморегуляція і особистісна зрілість (6/0,16), вміння розв’язувати протиріччя (5/0,13). У групі з високим рівнем самореалізації і стажем до 20 років і більше вміння організувати час (15/0,37), відповідальність (14/0,35), особистісна зрілість (6/0,15), вміння розв’язувати протиріччя (5/0,12), саморегуляція, самооцінка і діалогічність мислення (3/0,08).

В усіх досліджених групах найбільш значимою особистісною передумовою було вміння організувати час, але в групах з середнім і високим рівнями самореалізації до категорії часу близько підходить особистісна відповідальність, яка і є, на нашу думку, тією енергетичною складовою, яка зрушує ідеальний рівень самореалізації в область діяльносного. Для фахівців з низьким рівнем самореалізації характерна орієнтація на стандартну діяльність відповідно до зовнішніх приписів, інструкцій, коли відповідальність як внутрішня парадигма діяльності та форма її контролю замінюється “зовнішню” відповідальністю. Для подальшого аналізу отриманих результатів ми скористалися кривими накопичених частот.

Діаграма 1

Вміння організувати час

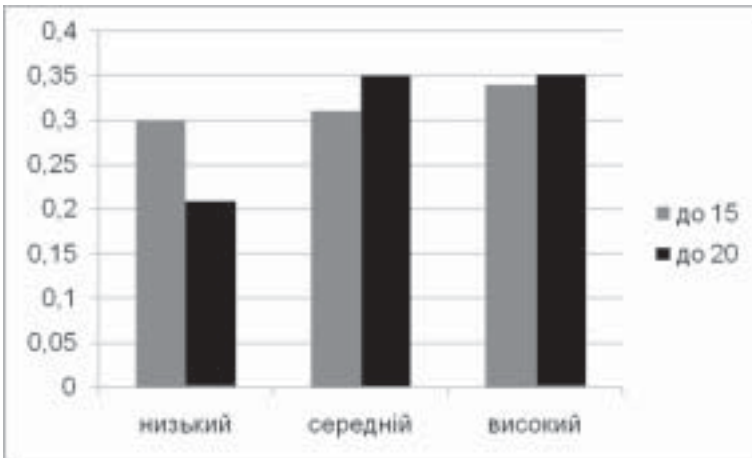

Вміння організувати час передбачає певне ставлення до власних вчинків і діяльності. Отримана крива свідчить, що розвиток (дорослішання) фахівця супроводжується розширенням часової перспективи, тобто у віці до 40 років значимість вміння повільно зростає. У більш зрілому віці і низьким рівнем самореалізації значимість вміння організувати час, порівняно з показниками інших підгруп, знижується. Цей факт можна тлумачити і як небажання кожного дня організувати і контролювати власну діяльність, і як усвідомлення того, що цю битву вже програно. Зниження значимості вміння у зрілому віці для фахівців з високим рівнем самореалізації можна пояснити збільшенням життєвого простору стосовно психологічної часової перспективи, яке супроводжується усвідомленням перспектив і чіткою деталізацією планів у все більш віддалене майбутнє. У зрілому віці фахівець, який вже відбувся, добре знає що має встигнути і який темп він для цього ладен підтримувати. Туманні ідеї повинні бути замінені більш або менш визначеними рішеннями, фахівець має планувати, структурувати життєву перспективу відповідно до власних ідеальних цілей, цінностей і життєвих умов. Ставлення до часової перспективи значно видозмінюють поведінку людини у теперішньому.

Немаловажне значення в процесі самореалізації особистості у науково-технічній діяльності займає проблема *відповідальності* (діаграма 2).

Діаграма 2

Відповідальність

Усвідомлення цієї проблеми є актуальним для кожної досліджуваної групи, очевидно є і її залежність від рівнів самореалізації учасників дослідження.

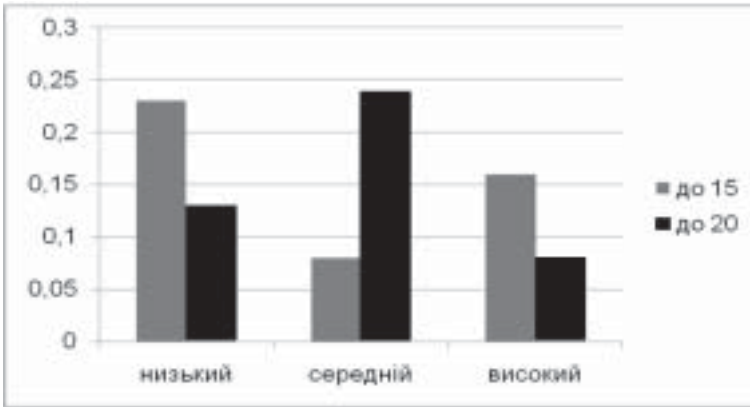
Відповідальність суб'єкта у дослідженні визначалась як свідоме ставлення фахівця до виконання всіх пропонованих йому суспільством і виробництвом норм і вимог. Більшість респондентів погодилися, що відповідальне ставлення до справи може потребувати розвитку певних якостей особистості, не завжди навіть їй притаманних, в залежності від виконуваних функцій. В групі зі стажем до 15 років показник є відносно рівним. Це можна пояснити тим, що професійна відповідальність особистості виступає психологічним фактором, що детермінує кар'єрне просування молодого спеціаліста, оскільки вона пов'язана з оцінкою мотивації і контролем професійної діяльності. Підвищення професійної відповідальності в групі більш досвідчених колег пояснюється можливістю, яку вона дає для оцінювання і контролю не тільки в момент вибору, а і в процесі професійного прогнозування, визначення мети та формування життєвих і професійних планів в найближчому і віддаленому майбутньому фахівця. Крім того, відповідальність в значній мірі визначає статус фахівця, якою мірою йому довіряють колеги і керівники.

Часто фахівець хоче самостійно визначати для себе належне і цінне в професійній сфері. У цьому випадку відповідальність стає засобом внутрішнього контролю (самоконтролю) і внутрішньої регуляції (саморегуляції) діяльності особистості, яка виконує належне на свій розсуд. Основним предметом особистісної саморегуляції в професійній діяльності є дії, спрямовані на перетворення ставлення особи до різних видів активності, до інших людей, до самої себе. Отже, відповідальність передбачає наявність певного рівня саморегуляції і самооцінки. Дані дослідження з цього питання узагальнені в діаграмі 3.

Особистісну саморегуляцію можна розглядати як структурний компонент психологічної готовності до професійної діяльності. Отримані результати можна пояснити тим, що саморегуляція для респондентів, скоріше за все, є системним процесом, який забезпечує адекватну умовам мінливість, пластичність життєдіяльності суб'єкта на будь-якому з рівнів самореалізації. Сутнісною характеристикою саморегуляції фахівця, що самореалізується, на нашу думку, є саме вміння спрямовувати власну активність, здатність "творити себе", яка робить його вільним і свідомим суб'єктом власної життєдіяльності (діаграма 4).

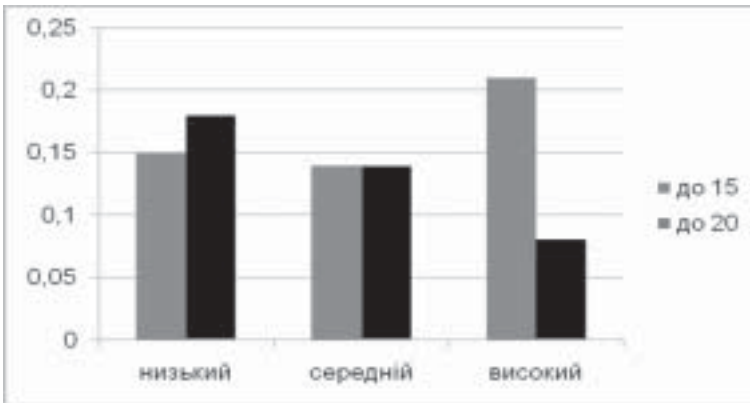
Діаграма 3

Саморегуляція

Діаграма 4

Самооцінка

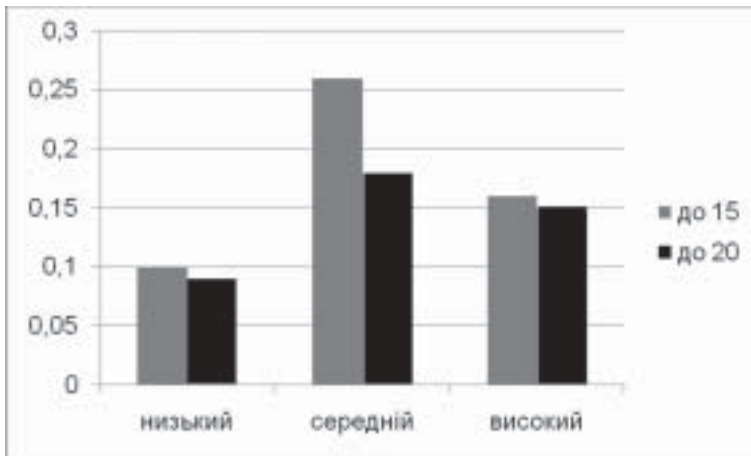
Аналіз вибору цієї якості у випробовуваних показує достатній розвиток впевненості в собі (низькі показники вибору свідчать, що самооцінка і думки щодо неї не займають значного місця в свідомості колег, це опосередковано вказує на її адекватність), яка спонукає суб'єкта до самостійності та ініціативності у прийнятті рішень, що, в свою чергу, підвищує у фахівця здатність враховувати інтереси і думки інших для кращого передбачення наслідків прийнятих рішень, і більш об'єктивної оцінки результатів своїх дій при виробленні нових рішень.

Прагнення до самореалізації, аналіз і осмислення поведінки в різних ситуаціях, прогнозування наслідків власних дій є показни-

ками розвитку особистісної зрілості. Особистісна зрілість пов'язана із ставленням людини до себе і власної діяльності, з проявом активності в соціумі, творчим вирішенням життєвих планів. У різних підходах і напрямках психології є поняття, найбільш близькі до визначення особистісної зрілості, такі як сила Его, локус контролю, життєстійкість. Поняття життєстійкості (розробка С. Мадді), яке включає в себе певну систему переконань, а саме: установка на включеність, установка на контроль за подіями, установка на прийняття виклику та ризику [4], є найбільш зрозумілим для фахівців з прагматичною спрямованістю.

Діаграма 5

Особистісна зрілість

Особистісні характеристики людини змінюються в залежності від рівня особистісної зрілості. Така риса особистості визначає прагнення до взаємодії з іншими людьми, довіру до оточуючих, демонстрацію справжнього ставлення до подій. Одночасно посилюється потреба в самостійності і незалежності від оточуючих, а також в самореалізації особистістю свого потенціалу. На діаграмі 5 видно, що особистісна зрілість, її значимість для респондента, зростає разом з показниками самореалізації.

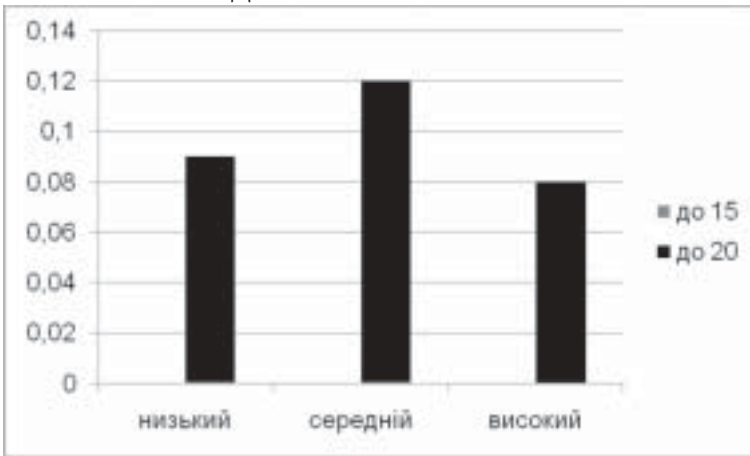
Оскільки технологічні процеси ускладнюються на наших очах, досвід взаємодії стає ключовим. У зв'язку з цим актуальним є завдання розвитку діалогічності мислення персоналу. Діалогічність мислення є умовою співіснування в професії, умовою і способом засвоєння нових знань, навичок, норм, дій, невід'ємною якістю творчого мислення. Логіка творчого мислення є логіка діалогу, який дає можливість для мисленевого стрибка. Включення іншого

фахівця пов'язане з необхідністю апробації отриманих результатів, тому необхідною формою співпраці стає звернення до уявного або реального співрозмовника.

Усвідомлення того, що схема реального мислення особи відповідає структурі діалогу, одиницею якого є "питання-відповідь", ми бачимо лише в групі досвідчених фахівців (діаграма 6).

Діаграма 6

Діалогічність мислення

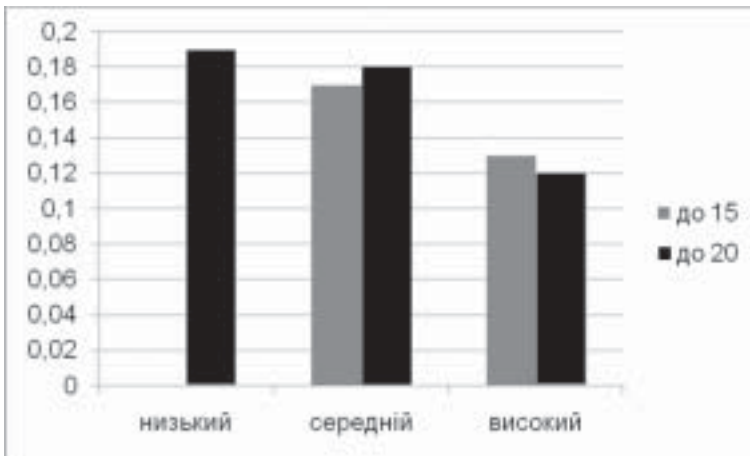
Русійними силами процесу самореалізації, за В. І. Муляром, власне і є діалектичні суперечності між опредметненням і розпредметненням, надбанням і розкриттям внутрішньої сутності, між соціальним і біологічним, суспільним та індивідуальним в структурі особистості, суперечності всередині суб'єктно-об'єктних відносин, інтра- та інтеріндивідних зв'язків [7]. Наявність суперечностей забезпечує виникнення напруження, необхідного для започаткування та здійснення розвитку сутнісних сил. Причому найважливішою є суперечливість між суспільним та індивідуальним. Так важливою складовою науково-технічної діяльності є необхідність глибокого проникнення у сутність неминучих протиріч, з якими повсякчасно доводиться стикатися і на етапі проектування, і на етапі експлуатації техніки (вибір параметрів, елементів, показників, узгодження дій). Фахівець, щоб бути успішним, часто свідомо напрацьовує досвід і вміння розв'язання протиріч, його динаміка показана на діаграмі 7.

На діаграмі видно, що спостерігається незначна від'ємна динаміка. Цей факт можна пояснити тим, що фахівець з високим рівнем самореалізації має добре структурований досвід поводження

в таких ситуаціях, тому вони не викликають зайвих емоцій і напружених пошукових дій.

Діаграма 7

Вміння розв'язувати протиріччя

Висновки. Основними особистісними передумовами самореалізації є суб'єктність, самоідентифікація, саморегуляція, вміння організувати час, вміння розв'язувати протиріччя, діалогічність мислення, особистісна зрілість, відповідальність, ціннісні орієнтири. Вони визначають направленість і динаміку самореалізації, її рівні: ідеальний, чуттєвий, діяльнісний. Гармонічне поєднання цих властивостей дає можливість особі перетворювати себе, самостійно організувати діяльність для власної самореалізації.

Є очевидним, що зайнятість фахівця роботою залежить від його рівня самореалізації. Тому в провідних компаніях роблять наголос на можливості самореалізації співробітників, бо цей процес не тільки гармонізує особистість фахівця і оптимізує соціально-психологічний клімат у виробничих групах, а і безпосередньо впливає на економічні показники організації.

В цілому, аналізуючи отриманні данні бачимо, що найменше виборів у властивостей, які мають значну рефлексивну складову, це можна пояснити значною інтровертованістю особистості, зайнятої у науково-технічній сфері. Традиційно у науково-технічній діяльності більше уваги приділяється спеціальним знанням і вмінням, які дають можливість фахівцю виконувати свій виробничий алгоритм, і набагато менше приділяється уваги розвитку особи як суб'єкта цієї ж професійної діяльності. Така ситуація

негативно відбивається на формуванні образу Я і особистісному зростанні спеціаліста. Роботу з розвитку адекватного уявлення про себе як суб'єкта можна здійснювати на будь-якому етапі професіоналізації, цей напрямок є **перспективним** для наших подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Анцыферова Л. И. К психологии личности как развивающейся системы / Л.И. Анцыферова // Психология формирования и развития личности. – М.: Изд-во МГУ, 1981. – С. 3-18.
3. Лактионов А.Н. Координаты индивидуального опыта / А.Н. Лактионов. Харьков: Бизнес-Информ, 1998. – 492 с.
4. Мадди С. Смыслообразование в процессах принятия решения / С. Мадди // Психологический журнал. – 2005. – Т. 26. – № 6. – С. 87-101.
5. Маркова А.К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: Междунар. гуманитар. фонд “Знание”, 1996. – 308 с.
6. Митина Л.М. Психология развития конкурентноспособной личности / Л.М. Митина. – Воронеж: Издательство НПО “МОДЭК”, 2003. – 400 с.
7. Муляр В. И. Самореализация личности как социальный процесс : (Методолого-социологический аспект): автореферат дис. ... кандидата философских наук : 09.00.01 / Владимир Ильич Муляр. – К.: Киев. ун-т, 1990. – 16 с.

This article investigates differences in personality development and self-realization of specialists in the scientific and technological activities; identified personal components of fulfillment specialist in scientific and technological activities. With the experience a specialist is increasingly taking on the traits of the subject of life, which is characterized by updating the needs of mastering and assignment situations, and through the ability to anticipate and manage situations, increases the possibility of the realization that the constant comparison of internal and external, self and others, real and illusory, is a condition for the development of design technology implementation itself as a professional.

Keywords: scientific and technological activities, professionalism, self development, self-realization, personal maturity, professional self-realization.

Отримано: 27.07.2011